

РОЗДІЛ 12 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 82.0:821.112.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.46>

«КАР'ЄРА АРТУРО УЇ, ЯКОЇ МОГЛО Б НЕ БУТИ» ТА «КРУГЛОГОЛОВІ Й ГОСТРОГОЛОВІ» Б. БРЕХТА ЯК АЛЮЗИВНІ ДРАМИ-АНТИУТОПІЇ

"THE ARTHUR WEE'S CAREER, WHICH COULD HAVE FAILED TO BE" AND "THE ROUNDHEADED AND THE SHARPHEADED" BY B. BRECHT AS ALLUSIVE ANTIUTOPIA DRAMAS

Євченко О.В.,

orcid.org/0000-0003-4330-2415

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»

У статті розглянуто драми Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» як алюзивні драми-антиутопії, в основу котрих покладено створені драматургом парадоксальні, позбавлені історичної конкретності ситуації; визначено їхні жанрові особливості з точки зору виявлення в них гену антиутопії – ефекту антиутопізму та з точки зору ефекту очуження; зазначено такі основоположні риси вказаних драм-антиутопій, як параболічна побудова, абсурдизація буття за допомогою парадоксу, гротеску, фантастики; вирізняє умовно-експериментальний хронотоп, який насичений не побутовим або біографічним, а історичним часом, що зумовлює схематизацію сюжету алюзивних драм-антиутопій, схематизацію і статичність характерів й відповідні засоби інтелектуалізації та епізації алюзивних драм-антиутопій (оповідний діалог, історичний коментар, який переводить зображуване в нову смислову площину, гіперболізацію в монологах, діалогах та репліках дійових персонажів); окреслено специфічні особливості алюзивних драм-антиутопій, які споріднюють їх з антиутопічною літературою в цілому, передусім прозою – соціологізм, прогнозування небажаного майбутнього, універсалізм, інтелектуалізм, пафос застереження; охарактеризовано авторську установку драматурга, котра визначає підпорядкованість сюжету, ситуацій, персонажів інтелектуальній схемі; зазначено звернення драматурга до параболічної побудови п'єс, що сприяє появі в них не лише алегоризації і притчовості, а й попереджувального пафосу, притаманного антиутопічній літературі загалом.

Ключові слова: драма-антиутопія, алюзивна драма-антиутопія, ефект антиутопізму, ефект очуження, умовно-експериментальний хронотоп, алегоризація, притчовість, епізація, абсурдизація, параболічна побудова, попереджувальний пафос, інтелектуалізм, універсалізм.

The article focuses on B. Brecht's dramas "The Arthur Wee's Career, Which Could Have Failed to Be" and "The Round-headed and the Sharpheaded" as allusive antiutopia dramas created by the playwright which are based on paradoxical situations devoid of historical specificity; their genre features are determined from the point of view of detection of the gene of anti-utopia in them – the effect of anti-utopianism and from the point of view of the effect of alienation; such basic features of the specified anti-utopian dramas as parabolic construction, absurdization of the being by means of paradox, grotesque, fantasy are also noted; the conditional-experimental chronotope is distinguished, which is saturated not with everyday or biographical, but with historical time which determines the schematization of the plot of allusive drama-anti-utopias, schematization and statics of characters and appropriate means of intellectualization and epization of allusive drama-anti-utopias (narrative dialogue, historical commentary, which translates the image into a new semantic plane, hyperbolization in monologues, dialogues and lines of the protagonists); the specific features of allusive anti-utopian dramas are outlined, which make them related to anti-utopian literature in general, especially prose – sociology, predicting the undesirable future, universalism, intellectualism, pathos of warning; the author's attitude of the playwright is characterized, which determines the subordination of the plot, situations, characters to the intellectual scheme; the playwright's appeal to the parabolic construction of plays is noted, which contributes to the emergence of not only allegory and parable, but also the warning pathos inherent in anti-utopian literature in general.

Key words: anti-utopia drama, allusive anti-utopian drama, anti-utopian effect, alienation effect, conditional-experimental chronotope, allegory, parable, epization, absurdization, parabolic construction, warning pathos, intellectualism, universalism.

Постановка проблеми. Феномен антиутопічної літератури виникає у ХХ столітті і бурхливо розвивається спочатку на ґрунті прози, а згодом виразно виявляє себе у драмі. Слід зазначити, що

переважна більшість наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних літературознавців присвячена вивченню роману-антиутопії. Сучасних дослідників цікавить співвідношення антиутопії

та утопії, питання генезису – становлення й розвитку нового жанру, жанрові особливості антиутопії, означений жанровий різновид вивчається як соціально-філософська модель небажаного майбутнього, в котрій реальні тенденції дійсного буття доведені до логічного абсурду. У фокусі уваги дослідників опиняється не лише проблематика, пов'язана з термінологією, а й проблема становлення художності в означеному жанровому різновиді, констатується значення наукової фантастики та необхідність наявності романного конфлікту, коли герой постає проти насильства над природою в широкому розумінні поняття. Варто зауважити синхронність розвитку антиутопізму у прозі та драмі з певним випередженням у прозових жанрах. У цілому роман-антиутопія розглядається як синтетичний жанр – поєднання утопії і сатиричної фантастики, доведення до абсурду певних соціальних ідей. У той же час драма-антиутопія досліджена значно меншою мірою, ніж роман-антиутопія або інший прозовий жанр антиутопічної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідники епічної драми і творчості Б. Брехта зокрема пишуть про двоплановість п'єс цього драматурга, зумовлену їхньою параболічною побудовою. Так, наприклад, І. Фрадкін вважає параболу провідним жанром брехтівської драматургії, оскільки вона максимально відповідає принципам очуження: в ній «умовно-експериментальний характер фабули, деяка штучність у побудові дії і фантастичність обставин постають ... прямою противагою манері зображення життя у формах самого життя» [1, с. 316]. О. Чирков також розглядає драму-антиутопію у межах драми-параболи, визначаючи притаманне параболі «алегоричне, парадоксальне осмислення ... найважливіших проблем сучасної дійсності» [2, с. 79]. А. Близнюк вирізняє жанр драми-антиутопії у межах епічної драми і зазначає її специфічну особливість – вона «будується на фантастичній умовності» [3, с. 136]. Однак, ні в згаданих дослідженнях, ні в інших статтях, присвячених літературі антиутопії, детально не розглядаються питання, які пов'язані із визначенням антиутопічної природи п'єс Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові», хоча, на нашу думку, остаточному формуванню драми-антиутопії, яка розвивалася одночасно з антиутопічною прозою, сприяла передусім драматургічна творчість Б. Брехта, а епізодична драма ним «може бути розглянута як прагнення бачити в п'єсі літературний твір, наділений колосальним міжродовим потенціалом впливу на свідомість читача, і водночас літературну основу

вистави, яка має стати інтелектуальною подією для глядачів» [4, с. 244].

Загалом вивчення алюзивних драм-антиутопій Б. Брехта – малодосліджена царина літератури антиутопії в цілому та драми-антиутопії зокрема. Специфічною особливістю алюзивної драми-антиутопії є те, що вона ніколи не відтворює саму дійсну подію та не містить прямих і безпосередніх паралелей із нею. Асоціації, які виникають під час розгортання дії, лише спливають на думку, оскільки натяки драматурга імпліцитні – неявні й обережні, що дозволяє універсалізувати зображуване в означеному жанровому різновиді драми-антиутопії. Алюзивна драма-антиутопія розвивається під безпосереднім впливом роману або повісті-антиутопії, яким у значній мірі притаманною є алюзивність зображення, при котрому відтворення дійсної події реалізується у формах неадекватних цим подіям, внаслідок чого створюється художня модель, позбавлена історичної і реальної конкретності. Хоча сам Б. Брехт не визначав жанрові форми своїх п'єс як антиутопії, він неодноразово підкреслював їхню алюзивність.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні основних принципів творення алюзивних драм-антиутопій Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові», яка зумовила низку завдань: вирізнити риси, які споріднюють п'єси Б. Брехта з антиутопічною літературою, передусім прозою; з'ясувати засоби створення інтелектуалізму в п'єсах та простежити особливості їхнього хронотопу; визначити характерні ознаки алюзивних драм-антиутопій на прикладі аналізованих драматургічних творів.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, чому ми розглядаємо драми Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» у жанрових межах драми-антиутопії. Сучасне поняття антиутопії (як виду літератури) складне й багатозначне, оскільки дослідники антиутопії визначають різні соціальні функції антиутопії та її художні форми: «Інколи це сатиричне пародіювання позитивних утопій, вивертання їх навиворіт, іноді віщування похмурих перспектив. Найчастіше антиутопії описували можливі негативні наслідки технічного й наукового прогресу, механізації праці й стилю життя, попереджували про небезпеку світових воєн, які можуть повернути історію назад» [5, с. 14 – 15]. Майжебуть-якасерйозназагроза, з якою стикається людство у своєму розвитку, відбивається в антиутопічній літературі, тому сучасна література антиутопій – не пародії, побудовані

на шаржуванні утопічних творів, а «справжні сигнали біди» [6, с. 30]. Геном антиутопії різних родів літератури є ефект антиутопізму, що виявляє себе у найрізноманітніших формах: пародії, абсурдизації, фантастики, гротеску. За своєю суттю ефект антиутопізму надзвичайно близький до ефекту очуження, оскільки він зводить звичайне, те, що стало звичним, у ранг незвичайного. Спільною є і функція обох ефектів – сприяти формуванню у глядача аналітичного та критичного бачення щодо зображуваного на сцені. Проте відмінність ефекту антиутопізму від ефекту очуження полягає у тому, що в його основу покладено доведену до абсурду тенденцію буття, коли ірреальне постає як існуюче.

Таке розуміння поняття антиутопії та її сутності дозволяє розглядати драми Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» як алюзивні драми-антиутопії, тобто такі драматургічні твори, в яких конкретна подія або тенденція, що мали місце у реальній дійсності, вуалюються автором, подаються у формах їм неадекватних, непригаманних, бо митець створює їхню художню модель, позбавлену історичної реальності і конкретності. Отже, алегорична форма подання матеріалу покликана переводити історичну конкретику у план універсально-позачасовий, а відтак, інтелектуалізувати драму.

П'єса «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» є за своєю суттю алюзивною драмою-антиутопією. У смисловий центр твору покладено проблему можливості захоплення влади негідниками-авантюристами, але у його сюжеті відсутні зображення конкретних історичних ситуацій, справжніх історичних подій та реальних історичних постатей. Змістом п'єси стає алегоричне зображення подій, які сприяли приходу Гітлера до влади, а також методів його політики. Гангстеризм політики нацистів спонукав драматурга перенести дію п'єси до Сполучених Штатів Америки, у Чикаго та Цицеро. Тут розповідається про те, як внаслідок системної жорсткої економічної кризи американський бізнес втрачає свої прибутки. У числі тих, хто опинився на межі банкрутства, і трест «Цвітна капуста», члени правління котрого у будь-який спосіб намагаються одержати від міста кредит на розвиток бізнесу. Ділки із Сіті після кількох невдалих спроб виправити своє скрутне фінансове становище під виглядом захисту інтересів суспільства і дрібних торговців зробили ставку на ватажка гангстерської банди із чикагських нетрів – Артуро Уї.

Подальша історія правління гангстера постає як безперервний ланцюг злочинів, зрад, інтриг та демагогічних загравань із натовпом. У фіналі драми Артуро Уї – самовпевнений єдиноосібний розпорядник міста, чия влада ґрунтується на брехні та насильстві. Він має намір «міцний мир завоювати для овочевої торгівлі в усьому світі» [7, с. 432], а оскільки цей «міцний мир» у чикагській торгівлі не мрія, а «грізна реальність» [7, с. 432], він звелів доставити «нові гармати, панцерники, гранати, кулемети і сотень п'ять гумових кийків» [7, с. 432].

Кожна фарсова сцена п'єси завершується проекцією історичного коментаря, покликаного перевести зображуване у нову смислову площину. Так, наприклад, у першій сцені Б. Брехт подає напис: «1929 – 1932. Всесвітня криза особливо сильно потрясла Німеччину. Коли вона досягла найвищої точки, пруські юнкери зробили декілька спроб отримати позику від держави. Тривалий час ці спроби залишались марними. Рейнські промисловці мріють про завоювання» [7, с. 434]. Функція таких ретельно розроблених написів – допомогти реципієнту встановити аналогії між вигаданими алегоричними сценами й реальним історичним життям Німеччини. У свою чергу алегоричні сцени «очужують» історичний коментар. Це стає необхідним для того, «щоб не стільки створити філігранно виписаний історико-соціальний тип, скільки виявити в образній, частогусто художньо-незвичній формі закономірність народження в поданій соціальній реальності подібного явища, проаналізувати його класові витоки, тобто розповісти про конкретну історію алегорично» [2, с. 67], і тому драма «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути», в котрій «історія втілюється і в формах умовних, і в формах самої історії» [2, с. 67], є параболічною.

Кінцівка п'єси – монолог смертельно пораненої жінки, в якої вбито чоловіка. Вона проклинає бандитський режим Артуро Уї. Завершується драма епілогом, який містить у собі мораль. Автор закликає глядачів збагнути справжню сутність за видимістю і бути пильними, оскільки соціальні корені фашизму не ліквідовані. У такий спосіб драма Б. Брехта набуває рис і драми-притчі, і драми-застереження.

Крім того, «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» містить у собі й риси пародії, оскільки драматург пародіює стиль шекспірівських драм «Ричарда II», «Ричарда III», «Макбета» [8, с. 462]. Невідповідність пафосного, піднесеного лексичного ладу і синтаксичної структури мовлення нищій природі її виразника, як і зображення прак-

тики гангстерів, що перегукується з діяльністю відомих політичних негідників, є одним із засобів створення ефекту очуження, мета якого – спонукання глядача до роздумів. У зв'язку з цим особливого змісту набуває назва п'єси, тому що драматург пише про кар'єру, якої могло б не бути, і змушує реципієнта замислитися над тими обставинами, які сприяли блискавичному успіху закоренілого бандита, а також над тим, що в інших політичних умовах ця кар'єра не могла б здійснитися. У такий спосіб назвою драматург ще раз підкреслює викривальний пафос свого твору.

У драмі «Круглоголові й гостроголові» внаслідок широкого звернення Б. Брехта до гіперболізації у діалогах, монологів та репліках дійових осіб виникає гротескно-абсурдна картина світу. Ця побудована за параболою драма виконана засобами сатиричного гротеску. У центр п'єси автор виносить расову проблему. Дія відбувається в умовному місці – вигаданій країні Яху. Там панує безлад, безнадія та повна руїна. Уряд не в змозі зупинити економічний колапс. Загострення ситуації призводить до спалаху в країні громадянської війни – селяни вирішили взятися за зброю, щоб відстояти свої права. У такий важкий для країни час «рятівником для батьківщини» стає пройдисвіт, негідник і маніпулятор-демагог Анжело Іберін, який звертається за допомогою радіозв'язку до народу з такою промовою: «Чухський народе! Країна Яху здавна / Негідним, чужим духом одержима, / Який загрожує знищити все, – / То дух розбрату й користоловства. / Чухський народе, що живе в злиднях / І в рабстві! Хто кров твою п'є? / І хто тебе гнобить? В ряди твої прокрався / Ворог злісний, але невідомий тобі, / То чих! І тільки він один – винуватець / Усіх бід наших. То ж борися з чихом! / А як впізнати його? По голові! / По гострій голові його впізнаєш! / Наш спільний ворог – гостроголовий чих!» [9, с. 35].

Відповідно до расового вчення Іберіна, круглоголові – «чесні й прямі, їхня основна чеснота – вірність», а гостроголові, навпаки, «ощадливі, підступні, схильні до брехні, нещирі» [9, с. 19]. Під гаслом обстоювання справедливості, він проголошує, що буде карати також багатіїв за зловживання владою, зазначаючи, що це типова «чихська риса» [9, с. 19]. Расова політика Іберіна посварила колись дружних сусідів – селян різних національностей, тому що чухи (круглоголові) стали плекати надію на послаблення податків, звільнення від орендної плати. Розповідаючи про те, як усі починають обмацувати свої голови, сподіваючись отримати переваги і користь від їхньої форми, автор знущається над расовими

теоріями німецького нацизму, викриває ілюзії найвінших, політично неграмотних людей, а також показує, кому вигідний розкол у народному русі. Тому апофеозом парадоксальності звучать слова орендатора Кальнеса, одного з обдурених фюре-ром селян: «За чиха – чух, бідняк за багача / Загине на мотузці ката» [9, с. 113].

Створені драматургом парадоксальні, позбавлені історичної конкретності ситуації покладено в основу обох алюзивних драм-антиутопій. Їхня функція полягає у руйнуванні стереотипних поглядів та уявлень про події, що відбуваються у суспільстві. Парадокс, у свою чергу, знаходить художнє втілення у гротеску, художньому засобі, який будується на фантастиці, алогізмі, абсурді й тісно пов'язаний з алегорією, символом, гіперболою.

Для обох алюзивних драм-антиутопій Б. Брехта характерним є особливий, умовно-експериментальний хронотоп, оскільки драматург має на меті створити таку картину світу, коли людині загрожує не лише моральне виродження, а й фізична загибель. В означеному контексті образ конкретної людини не є важливим. Драматург створює експериментальний художній світ, у якому негативні соціально-політичні тенденції, що є у сьогоденні, набувають граничного й закінченого розвитку, постаючи перед реципієнтом у гротескно-парадоксальному втіленні. Дія драм-антиутопій Б. Брехта відбувається у сьогоденні. Експериментальність художнього світу підкреслює універсальність цих драм-антиутопій, і тому місце дії не є принципово важливим, відбувається вона у конкретно визначеній автором країні («Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути»), чи у вигаданій («Круглоголові й гостроголові»). Такий умовно-експериментальний хронотоп визначає жанр і побудову сюжету, підкреслює універсальність драм-антиутопій, адже експериментальний простір насичений не побутовим і біографічним часом, а історичним, що зумовлює схематизацію сюжету драми-антиутопії: драматург навмисно відсікає додаткові сюжетні лінії – вони не потрібні в п'єсі, присвяченій не дослідженню психології героя, а тій критично-суспільній ситуації, що склалася і загрожує людству. Відповідно схематизм і статичність образів у драмах-антиутопіях Б. Брехта (вони виступають рупорами певної ідеології або суспільної позиції) теж зумовлені своєрідністю хронотопа, який забезпечує створення в них інтелектуалізму.

Одним із засобів його створення є алегоризація, яка неминуче з'являється в драмах-антиутопіях

Б. Брехта внаслідок їхньої параболічної побудови. Не менш важливого значення, ніж алегорія, набуває притчовість, яка в обох драмах-антиутопіях пов'язана з традиційною притчою, котрій притаманні такі риси, як оголеність думки, дидактика, умовність характерів.

Оскільки алюзивні драми-антиутопії «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» репрезентують одну із жанрових форм епічної драми або «відкритої», «деїлюзійної» драми, для якої характерним є як «зняття ілюзії достовірності сценічної дії», так і «руйнування перешкод між драмою й епосом» [10, с. 172], однією із художніх тенденцій, їм притаманних, стає широке використання Б. Брехтом оповідного діалогу. Оповідний діалог відрізняється від діалогу конфліктного тим, що не містить у собі будь-якої боротьби, частіше дійові особи просто «розгортають одну тему ... змінюючи лише голоси» [11, с. 144]. Наприклад, у першій картині п'єси «Круглоголові й гостроголові» за допомогою оповідного діалогу драматург вводить реципієнта у сутність політичної ситуації в державі, яка змушує замислитися над необхідністю встановлення сильної влади, адже в країні знизилася ціна й «нестача порода потреби» [9, с. 14]: «Міссена. / Хитаються підвалини держави! / До уряду поміщики волають / І вимагають, щоб він стягнув / З селян оренду! А тим часом на півдні / Збираються під прапор заклоту / Селяни... / Віце-король. / Скажи, чи не заставити нам дороги / Залізні? / Міссена. / Заставлені. Удруге. / Віце-король. / А мито? / Міссена. / Давно дане на відкуп. / Віце-король. / ... А чи не можна / Звернутися до Великої П'ятірки? Нехай / Вона нам гроші дасть і тим врятує нас! / В її руках не менше, ніж третина / Всіх орних земель» [9, с. 14]. Із діалогу цих персонажів стає зрозумілим, що великі землевласники втратили довіру до влади, тому що вона, згідно з їхньою точкою зору, проводить недостатньо жорстку політику щодо селянства. А розпочати війну, яка могла б дати нові ринки, в умовах соціальної напруги не виявляється можливим, оскільки «ворог внутрішній перешкоджає розправі з ворогами зовнішніми» [9, с. 14]. Вказаний діалог представників політичної еліти виконує у п'єсі роль своєрідної експозиції, адже передчує розповіді Міссени про Іберіна та випереджає появу цього персонажа на сцені в кінці першої картини.

Діалогізація оповіді притаманна драмам-антиутопіям у цілому, адже оповідний діалог широко використовується драматургами тому, що дозволяє їм висловити те, що важко піддається сценічному втіленню, а Б. Брехт використовує його у п'єсі «Круглоголові й гостроголові» також

тоді, коли актор представляє глядачеві свою роль: «Директор (театру). / Ось плаття вам. / Актори вибирають плаття. / Поміщик. / Поміщик я. / Орендатор. / Бідняк – ось роль моя. / Дочка орендатора. / А шлюхою буду я» [9, с. 2]. Такий діалог стає одним із провідних засобів створення ефекту очуження у творі.

Висновки. Аналіз п'єс Б. Брехта «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» дає змогу стверджувати, що вони є зразками алюзивної драми-антиутопії. З антиутопічною літературою, передусім із прозою, їх споріднює ефект антиутопізму, соціологізм, прогнозування небажаного, універсалізм, інтелектуалізм, пафос застереження. Авторська установка визначає, по-перше, підпорядкованість сюжету, ситуацій, персонажів інтелектуальній схемі; по-друге, звернення драматурга до параболічної побудови п'єси, завдяки чому він одержує можливість говорити про небезпечні тенденції в житті людства у сьогоденні, оскільки параболічна побудова творів забезпечує появу в них алегоризації і притчовості. Засобами створення інтелектуалізму в алюзивних драмах-антиутопіях Б. Брехта є сатиричний гротеск, парадоксальність ситуацій та образів, гіперболізація. Від драматургічних творів інших жанрів алюзивну драму-антиутопію (як і драму-антиутопію інших різновидів) відрізняє особливий умовно-експериментальний хронотоп, насичений не побутовим або біографічним, а історичним часом. Такий хронотоп зумовлює, з одного боку, схематизацію сюжету драм-антиутопій, схематизацію і статичність характерів, а з другого, – не лише інтелектуалізацію, але й епізацію через створення ефекту очуження. Іншими засобами створення ефекту очуження є використання історичного коментаря («Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути»), діалогу акторів п'єси, коли кожен із них обирає театральний костюм і представляє глядачеві свою роль. Однак у цілому широке використання Б. Брехтом в обох алюзивних драмах-антиутопіях діалогізації оповіді покликане стерти межу між епосом і драмою.

Отже, алюзивні драми-антиутопії «Кар'єра Артуро Уї, якої могло б не бути» та «Круглоголові й гостроголові» характеризуються синтезом принципів, притаманних антиутопії й епічній драмі. Такий синтез жанрів і різних родів літератури є надзвичайно плідним для мистецтва взагалі, він також стає показником продуктивного розвитку алюзивної форми драми-антиутопії у другій половині ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фрадкин И. М. О жанровом своеобразии драматургии Брехта. *Бертольт Брехт. Путь и метод*. Москва : Наука, 1965. 374 с.
2. Чирков А. С. Эпическая драма (проблемы теории и поэтики) : монография. Київ : Вища школа, 1988. 160 с.
3. Близнюк А. С. Притчово-аллегоричний напрям в епічній драмі. Поетика. Жанри : дис. ... канд. філол. наук : 10. 01. 06. Житомир, 1995. 208 с.
4. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав, 2014. 432 с.
5. Шестаков В. Эволюция русской литературной утопии. *Утопия и антиутопия XX века. Вечер в 2217 году*. Москва : Прогресс, 1990. С. 5–21.
6. Баталов Э. Я. В мире утопии. Москва : Изд-во полит. лит., 1989. 318 с.
7. Брехт Б. Карьера Артуро Уи, которой могло бы не быть / пер. с нем. Е. Эткинда. *Брехт Б. Театр. Пьесы. Статьи. Высказывания*. В 5 т. Т. 3. Москва : Искусство, 1964. С. 331–433.
8. Эткинд Е. Комментарий. *Брехт Б. Театр. Пьесы. Статьи. Высказывания*. В 5 т. Т. 3. Москва : Искусство, 1964. С. 443–471.
9. Брехт Б. Круглоголовые и остроголовые / пер. с нем. В. Стенича. *Брехт Б. Театр. Пьесы. Статьи. Высказывания*. В 5 т. Т. 2. Москва : Искусство, 1964. С. 5–125.
10. Затонский Д. В. Театр Фриша и Дюрренматта. *Зеркала искусств. Статьи о современной зарубежной литературе*. Москва : Сов. писат., 1975. С. 141–179.
11. Владимиров С. Эпическая драма. *Действие в драме*. Ленинград : Искусство, 1972. 159 с.